

KNJIGA O VLASIMA BOBANIMA¹

A BOOK ABOUT THE BOBANI VLACHS²

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige **Vlasi Bobani**, autora prof. dr. Esada Kurtovića, a koju je 2012. godine u Sarajevu objavilo Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije – Stanak.*

Ključne riječi: vlasi, Bobani, Popovo polje, Bosna, Hercegovina, srednji vijek

Summary

*This text is a review of the book **The Bobani Vlachs**, written by Prof. Dr. Esad Kurtović and published in Sarajevo by the Society for the Study of Medieval Bosnian History – Stanak in 2012.*

Key words: Vlachs, Bobani, Popovo Polje, Bosnia, Herzegovina, Medieval period

Prvijenac u printanom izdavaštvu Društva za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije predstavlja publikacija prof. dr. Esada Kurtovića pod nazivom *Vlasi Bobani*. Ova knjiga predstavlja plod autorova dugogodišnjeg istraživanja prošlosti srednjovjekovne Bosne u Državnom arhivu u Dubrovniku. Od posebne je važnosti istaći kako se autor duži niz godina bavi proučavanjem prošlosti većeg broja vlaških skupina sa prostora srednjovjekovne Bosne, o čemu svjedoči i niz objavljenih radova o ovoj tematici, te ovo izdanje predstavlja logičan nastavak njegovog dosadašnjeg istraživačkog angažmana.

U početnim poglavljima pod naslovima *Izvori i literatura za historiju vlaha Bobana* (9–10), *Porijeklo i smještaj* (11–22), te *Prve informacije o vlasima Bobanima* (23–24) autor polako uvodi čitaoca u problematiku ove vlaške skupine. Historiografija o srednjovjekovnoj Bosni ne raspolaže većim ili manjim člancima ili studijama o prošlosti ove vlaške skupine, što je autoru pružilo priliku da utire put narednim

¹ Tekst je prikaz knjige *Vlasi Bobani*, Esada Kurtovića, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije – Stanak, Sarajevo, 2012.

² This text is a review of the book **The Bobani Vlachs**, by Esad Kurtović, The Society for the Study of Medieval Bosnian History – Stanak, Sarajevo, 2012

istraživačima. Izvori za historiju vlaha Bobana u glavnom predstavljaju neobjavljenu arhivsku građu Državnog arhiva u Dubrovniku, pri čemu je u najvećem broju slučajeva riječ samo o fragmentarnim podacima. Te podatke autor sreće u dokumentima poput trgovačkih ugovora, ugovora o odlascima u službu i izučavanjima zanata, te ponajviše u tužbama povodom pljačkanja. Po logici stvari, autor rodonačelnika ove skupine hercegovačkih vlaha pronalazi u ličnosti Bobana, za kojeg nema očuvanih arhivskih podataka. To je ime koje nerijetko susrećemo i kod ostalih vlaških skupina. Vlasi Bobani nisu ostavili trag u toponimiji Hercegovine po jednom određenom naselju, nego u konturama šire oblasne cjeline. Taj brdski prostor nazvan Bobani suštinski bi se protezao na sjeveru od ravnica Popovog polja, na jugu do Primorja, sa zapadne strane omeđen linijom između naselja Zavala i Slanom u Primorju, dok na istoku graniči sa trebinjskim šumama. Kao mjesta stalne nastambe ove vlaške skupine autor ubicira naselja Žakovo, Šćenica Trnica, Prapratno, Prosijek, te područje Luga. Prve informacije o vlasima Bobanima autor datira u 1393. godinu, odbacujući pri tome svaku mogućnost da se riječi sa određenim devijacijama prikažu kao oznaka pripadnosti ovoj skupini. Tako je svojevremeno Desanka Kovačević smatrala kako se vlasi Bobani spominju stoljeće ranije, za što u izvorima nema adekvatne potpore.

U poglavlju koje nosi naslov *Najvažnije porodice među vlasima Bobanima* (25–51) uočavamo kako prava historija vlaha Bobana počinje sa prvim podacima o njihovim katunarima u izvorima. Kao prvog katunara vlaha Bobana izvorna građa markira Vukotu Nenčića 1413. godine, no autor je sklon mišljenju, potkrijepljenom drugim izvorima, kako je Vukota njihov predvodnik i nešto ranije. Nakon Vukote uslijedit će duža izvorna praznina o „najuglednijem“ među Bobanima, te se krajem četrdesetih godina na toj poziciji spominje Miljen Bogavčić. Dvije decenije kasnije naslijedit će ga njegovi sinovi Ivan i Pokrajac Miljenović. Posljednji poznati katunar vlaha Bobana je Dragić iz poznate grane Dobrilovića, za kojeg Kurtović smatra kako je na ovoj poziciji ostao do posljednje decenije XV stoljeća. Pored katunara kao značajnih ličnosti među vlasima Bobanima izdvaja se i trgovačka elita Vukotića, koji su svoju slavu i bogatstvo ovjekovječili klesanjem stećka u Žakovu krajem XV stoljeća.

U poglavlju *Seniori vlaha Bobana* (53–59) autor prikazuje jednu nadasve uobičajenu epizodu staleške feudalne svakodnevnice. Vlaški katuni, odnosno kasnije šire skupine, u ranijem periodu jače centralne vlasti su podložni kralju, dok su u XV stoljeću najčešće podložni jednom od bosanskih velikaša. Kod vlaha Bobana ova prva, vremenski nešto

starija, faza nije zasvjedočena u izvorima. Kao prvi senior Bobana pojavljuje se vojvoda Sandalj Hranić 1411. godine, te će kao njihov suveren ostati sve do smrti. No, kako se nekoliko godina kasnije pojedini Bobani s područja Žakova spominju kao ljudi vlastelina Grgura Nikolića, autor je sklon tezi kako je u ovom slučaju riječ o podijeljenosti interesnih sfera, odnosno kako su oba velikaša svoj utjecaj protezala na dio pripadnika ove vlaške skupine. Kao vazali Sandaljeva nasljednika, hercega Stjepana Kosače, Bobani se prvi put spominju 1464. godine.

U najobimnijem poglavlju pod naslovom *Privreda* (61–87) iznesene su općepoznate privredne zakonitosti srednjovjekovnog vlašskog stanovništva, ali i oni segmenti koji su u mnogo čemu karakteristični za ovu skupinu. Rasprostranjenost vlaha u hercegovačkim predjelima uvjetovalo je da se stočarstvo profilira kao glavna grana privređivanja. Bobani su uzgajali konje, magarce, govedu, te sitnu rogatu stoku, koju su zatim prodavali na obližnjem dubrovačkom prostoru. Zemljoradnjom su podmirivali samo osnovne domaćinske potrebe, dok su u posjed veće količine žita dolazili kupovinom, najčešće od Dubrovčana. Karavanska trgovina, kao jedan od najznačajnijih izvora prihoda većine vlašskog stanovništva, nije cvjetala kod Bobana. Razlog ovakvog stanja autor pronalazi u geografskom smještaju ove skupine. Naime, kako su Bobani stacionirani uz dubrovačku granicu, oni ne poznaju teren u unutrašnjosti Bosne kao ostali vlasni vični ovom poslu. U skladu sa dominacijom novčane rente u XV stoljeću, pripadnici ove skupine u određenoj mjeri zapostavljaju stočarstvo te se počinju baviti kreditnom trgovinom, istina samo manji broj njih u širim razmjerima. Sama priroda tadašnjeg stila života zahtijevala je da i Bobani imaju zanatlije za potrebe svoje lokalne sredine. U skladu s tim autor ističe zanate kao što su kovački, kožarski, užarski, lončarski, te oni za potrebe prerade drveta i kamena. Na dubrovačkom prostoru pojavljuju se i pripadnici Bobana kao sluge i pomoćnici gdje rade po ugovoru za hranu, odjeću ili platu.

Svoju teritorijalnu rasprostranjenost na područje neposrednog dubrovačkog zaleđa, preko kojeg su prolazili brojni karavani sa bogatom robom, znalački su koristili Bobani. Naime, kod ovog stanovništva drumsko razbojništvo se prepoznaje kao glavna privredna grana i najučestaliji način obezbjeđivanja uvjeta za život. Istražujući arhivske dokumente, autor je pronašao preko stotinu tužbi protiv pripadnika ove skupine. Tako se kroz tužbe predmetom pljačke najčešće navode stoka, konji, ovce, tkanine, novac, odjevni predmeti te nakit. Drumski razbojnici iz redova Bobana najčešće djeluju u Bobanima, Površu, Lugu, Popovu te

ponekad u Konavlima i Trebinju. Zanimljivi su i česti slučajevi kada u pljačkama učestvuju i predstavnici glavnih katunarskih porodica.

Posljednje poglavlje je naslovljeno *Elementi duhovne nadogradnje među vlasima Bobanima* (89–91), u kojem autor pronalazi zametke kulturne svijesti ovog stanovništva. Na elemente pismenosti upućuju trgovački ugovori, to su finansijske transakcije koje podrazumijevaju ljude vične onovremenom biznisu, što bi uključivalo elemente osnovnog računanja i pisanja. Kurtović na više mjesta u knjizi pridaje značaj pismu na slavenskom jeziku upućenom od katunara Miljena Bogavčića u Dubrovnik.

Svojom četvrtom knjigom Esad Kurtović nastavlja plodnu istraživačku djelatnost na polju društveno-ekonomskih prilika srednjovjekovne Bosne. Poslije niza objavljenih članaka o problematici vlahu sa područja srednjovjekovne bosanske države, knjiga *Vlasi Bobani* predstavlja jedan novi, širi i sistematičniji pristup. Vrijednost i značaj ove publikacije neće se odraziti samo na bosanskohercegovačku historiografiju, nego i na one susjedne koje već dugo vremena čine jednu kompaktnu i nerazdvojivu cjelinu. Osim novih saznanja direktno vezanih za vlahu Bobane, sadržaj ove knjige može se iskoristiti u većem obimu i za mnogo šire okvire proučavanja bosanskog srednjovjekovlja. U skladu s navedenim, neminovno je istaći autorovu transkripciju velikog broja neobjavljenih izvora arhiva u Dubrovniku. Primjećuje se da je premijerno naveden veliki broj imena pripadnika ove vlaške skupine, bilo da se radi o muškarcima ili ženama, što će biti od velike koristi istraživačima koji se bave problematikom srednjovjekovnih imena. Neosporna je i činjenica da je Kurtović ovom publikacijom unaprijedio poznavanje topografije hercegovačkih vlaških skupina, odnosno ubiciranja lokacija njihovih stalnih nastambi. Na kraju ovog kratkog prikaza možemo konstatovati kako ovo izdanje svoj doprinos historiografiji manifestuje i kroz prizmu još jednog pređenog stepenika ka sintetiziranju saznanja o vlaškoj problematici.

OSVAJANJE DISKURSA KAO OSVAJANJE MOĆI

CONQUERING DISCOURSE AS CONQUERING POWER

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige Marine Katnić-Bakaršić **Između diskursa moći i moći diskursa**, Zagreb, Naklada Zoro, 2012.*

Summary

*The article is a review of the book under the title of **Conquering Discourse as Conquering Power** by Marina Katnić-Bakaršić, ZORO Ed., Zagreb, 2012.*

Protejski po karakteru, diskursi moći očituju se u najrazličitijim modalitetima i aspektima. Mehanizmi kojima se moć – stvarna i/ili simbolička – služi i ustoličuje najefikasniji su tamo gdje ona navodno ne postoji: u kulturi, obrazovanju, nastavnim programima, udžbenicima, jezičnoj politici itd. Upravo se u tim, naizgled neočekivanim prostorima, diskurs moći ukazuje u svojim najsuptilnijim i najrazvijenijim oblicima. Ovo važi tim prije što u zdravorazumskoj predodžbi moć asocira na represiju, silu, tlačenje upravljeno ka određenoj skupini, s namjerom da se ostvare željeni ciljevi. Međutim, još je Michel Foucault u svojim razmatranjima o fenomenu moći (*Volja za znanje*, 1976) ustvrdio da ova ne podrazumijeva nužno „eksplicitnu“ represiju, te da se strategije moći češće temelje na taktičkom pridobijanju negoli na pukom provođenju sirove sile. Da bi bila „održiva“, moć mora biti i „prihvatljiva“ – mora se učiniti takvom da ne samo „pritišće kao sila koja kaže ne“ nego i da „stvara užitak, oblikuje znanje, proizvodi diskurz“. U takvom procesu diskursi moći s dominantne pozicije pretvaraju jezik u sredstvo djelovanja na one koji su mu subordinirani.

Upravo je ovom izrazito aktualnom pitanju (su)odnosa diskursa i moći posvećena studija intrigirajućeg naslova *Između diskursa moći i moći diskursa* (Zagreb, Naklada Zoro, 2012), profesorice Filozofskog fakulteta u Sarajevu Marine Katnić-Bakaršić. Odabrani naslov nije tek domišljata igra riječi: ovo *između* upućuje na djelatni prostor u kojem diskurs na različitim nivoima, u različitim domenima i situacijama, postaje instrumentom moći u njenim raznovrsnim manifestacijama.

Pristupajući ovoj problematici, autorica već u „(Pred)govoru“ (5–7) ističe kako se njena knjiga neće baviti analizom „apstraktnih jezičkih činjenica“, već „pitanjima koja se i te kako tiču svih sfera života, od privatne do javne, od pisanih do usmenih diskursa, od verbalne komunikacije do neverbalne, vizualne, auditivne ili multimedijalne“. Ali ona prije svega napominje da se bavljenje ovim pitanjem neće svoditi na puka teorijska, ma koliko poticajna razmatranja, nego će u svom pragmatičkom aspektu biti potkrijepljeno analizom nekih od specifičnih i najučestalijih tipova diskursa moći, onih koji duboko zadiru u naš svakodnevni privatni i profesionalni život, usmjeravaju i formiraju naša uvjerenja – a da toga nerijetko nismo niti svjesni. Na planu teorijskog formuliranja problema, autorica operira, kako sama kaže, „transdisciplinarnim“, ili „postdisciplinarnim“ (Graham) modelom proučavanja, u kojem se na produktivan način susreću i uzajamno dopunjavaju kritička diskurzna analiza, diskursna stilistika, socijalna semiotika, kao i druge lingvističke i nelingvističke discipline.

Kao uvod u analizu odnosa između diskursa i moći – one koja otvoreno želi dominirati, ali i one koja poziva na dijalog i kooperativnost – autorica definira i razgraničava niz temeljnih koncepata kojima će operirati: diskurs, diskursna analiza, kritička diskursna analiza, kritičke diskursne studije. Katnić-Bakaršić pritom se referira na radove brojnih teoretičara koji su se bavili proučavanjem povezanosti i uzajamne uslovljenosti diskursa i moći (Foucault, Fairclough, van Dijk, de Beaugrande, Wodak, Bourdieu). Analizirajući definicije pojma *diskurs* u lingvistici, autorica usporedo analizira i pojam *moći* – individualne i institucionalne (socijalne), stvarne i simboličke, situacijske i diskurzivne – te odnos moći i kontrole, koncepte persuasivnosti i manipulacije itd. (poglavlje „Osvajanje diskursa“, 15–30). Autorica pokazuje kako ne postoji nešto poput nevinog diskursa: diskurs ne može biti neutralan, on nikad ne predstavlja „nulti stupanj iskaza“. Naprotiv, svaki diskurs, kao čin individualne upotrebe jezika, izražava afektivnost, stav, namjeru, volju da djeluje na slušatelja/čitatelja, tj. da bude uvjerljiv. Intrigantna autoričina analiza razlika između strategija persuasivnosti (uvjeravanja) i manipulacije, kojima je na raspolaganju čitav retorički instrumentarij razrađivan od Antike naovamo, pokazuje kako, vješto upotrijebljena, ta sredstva dopadljivog i uvjerljivog kazivanja „spontano“ postaju sredstva „proizvodnje istine“ (Foucault, *Moć/znanje*, 1980): diskurzivna moć prisvaja onu djelotvornu. Pritom se persuasivni diskurs uglavnom percipira kao legitiman – on upućuje na ravnopravne (simetrične) tipove

odnosa – dok se manipulacija redovito vezuje za različite vidove zloupotrebe i pretvaranja adresata u instrument postizanja vlastitih ciljeva.

Poglavlje „Pragmatika moći“ (31–46) bavi se razmatranjem uloge pragmatike (kao lingvističke discipline koja proučava individualnu upotrebu jezika – sa semiološkog stanovišta, znakove u situaciji) u izučavanju diskursa moći, zatim diskursnom pragmatikom (vezanom i za druge discipline koje pristupaju jeziku kao društvenom i kulturnom fenomenu), te „kroskulturalnom“ pragmatikom, usmjerenom na kulture u kontaktu. U ovo poglavlje uvrštena je i studija (35–46) Sabine Bakšić, docentice na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, naslovljena kao „Diskurs moći u svjetlu strategija uljudnosti (na primjeru zdravstva i školstva u Bosni i Hercegovini)“. Teorijski solidno utemeljena na aktualnim istraživanjima navedene problematike, ova studija na prepoznatljivim tipovima odnosa i situacijama tumači različite oblike očitovanja diskursa moći, naročito kada asimetrične relacije i neravnomjerne distribucije moći imaju za čvrsto uporište neki vid institucionalne moći (zdravstvo, školstvo).

Centralnim dijelom knjige, u kojem se teorija i praksa isprepliću, uzajamno tumače i dopunjuju, svakako je onaj kojeg otvara poglavlje „Moć u različitim tipovima diskursa“ (47–131). Polazeći od klasifikacije diskursnih žanrova T. A. van Dijka, koja na temelju različitih oblika ispoljavanja moći – uz pretpostavku da nijedan žanr ili diskurs nisu isključeni iz odnosa moći – Katnić-Bakaršić analizira neke od karakterističnih diskursnih tipova, zorno pokazujući kako u njima funkcioniра moć. Tu spadaju: „Sudski diskurs: institucionalizirana moć“; „Politički govor: retorika i/ili manipulacija“; „Akademski diskurs“; „Jezik, politika i moć: diskurs jezične politike kao diskurs moći“; „Jezik crtanih likova: nema nevinog izbora diskursa!“; „Medijski diskurs i moć“; „Razgovorni diskurs: moć i politika svakodnevnice“; „Prevođenje i moć: u traganju za dijalogom kultura“; „Rod i moć: svjetovi ili dominacija?“; „Vizualno i spacijalno predstavljanje i moć“. Već i ovako ovlaš nabrojani, ovi naslovi upućuju na autoričin široki zahvat u problematiku odnosa diskursa i moći – od razine naše neposredne svakodnevnice, do visokih i naizgled nedodirljivih instanci na kojima se moć ustoličuje.

Jednostavnim, izravnim jezikom, držeći se dosljedno demistificirajućeg pristupa, Katnić-Bakaršić napisala je studiju koja može zadovoljiti različite tipove čitanja i čitatelja, u rasponu od akademskoga, preko specijalističkog (zdravstvo, sudstvo, mediji, politika), pa sve do tzv. običnog čitatelja. Njena knjiga pomoći će nam da osvijestimo raznovrsne situacije u kojima je diskurs moći na djelu kao stvarna moć, sa svim

implikacijama koje to podrazumijeva. Sintetizirajući starija i novija istraživanja različitih diskursnih situacija i odnosa moći, promišljena iz perspektive konkretne društvene zbilje, knjiga Marine Katnić-Bakaršić na ovim prostorima predstavlja pionirski pothvat.